

УДК 336.01:336.7

Качан Христина Ігорівна,
*асистент кафедри фінансів і кредиту
Івано-Франківського університету права
імені Короля Данила Галицького*

ТЕОРЕТИКО-КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ

Розглянуто основні теоретичні підходи до визначення поняття «банківська система». Здійснено критичну оцінку щодо даної наукової дефініції, а також обґрунтовано авторський підхід до цієї економічної категорії. Проаналізовано складові елементи банківської системи та її інфраструктури. Виокремлено три підходи до поняття «банківська система»: інституційний, функціональний та системний.

Ключові слова: банківська система, кредитно-фінансова система, банківська інфраструктура, банківські корпорації, банківське законодавство, банківський ринок.

Постановка проблеми. В сучасних умовах господарювання банківська система України ще сповна не мобілізувала усі властиві їй можливості. Нерозв'язаними залишаються проблеми ефективності функціонування банківської системи, удосконалення державної стратегії її розвитку. У зв'язку з цим виникає об'єктивна необхідність критично проаналізувати наукові підходи щодо сутності банківської системи, а також запропонувати власні рекомендації щодо удосконалення її елементного складу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми функціонування банків і банківської системи, їх структурної перебудови завжди були в полі зору видатних українських і зарубіжних науковців.

Сьогодні вченими з'ясовано роль банків і небанківських фінансових установ у забезпеченні ефективного функціонування фінансового ринку України (Т. Андрушків, Т. Васильєва, О. Дорош, І. Каракулова, Г. Кравчук, С. Леонов, С. Міщенко, С. Науменкова, О. Прімерова, С. Циганов, І. Школьник); здійснено аналіз взаємодії фінансових установ та суб'єктів реального сектора економіки (О. Барановський, О. Герасимова, О. Дзюблюк, Р. Лепак, А. Мороз, Р. Санталієв та ін.). Роль банківських установ у підвищенні ефективності функціонування національної економіки досліджували зарубіжні економісти Ф. Аллен, Г. Габбарт, Дж. Герлі, Р. Голдсміт, Дж. Грінвуд, Д. Даймонд, К. Джалан, Х. Джонсон, Е. Дж. Доллан, Р. Кінг, А. Кхан, Р. Лівайн, Р. Раджан, П. Роуз та ін. Разом з тим, надто гостро постає проблема невизначеності єдиних концептуально-правових та організаційних аспектів, а також структури банківської системи, чим зумовлена актуальність дослідження.

Необхідність дослідження зазначеної проблематики посилюється тим, що основою економічних успіхів України на сучасному етапі є надійне та стабільне функціонування вітчизняної банківської системи, а в нинішніх умовах рівень розвитку банківської системи – один із ключових елементів подальшого економічного зростання.

Постановка завдання. Метою статті є критичний аналіз наукових підходів до економічних категорій «банківська система» та «банківська інфраструктура», поглядів провідних вітчизняних та зарубіжних вчених, виокремлення основних підходів до даних

наукових дефініцій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Досліджуючи банківську систему будь-якої країни, необхідно враховувати, що її сучасний стан – це результат тривалого розвитку, плід складних юридичних та економічних перетворень, які спираються не лише на суто економічні та юридичні закони та тенденції, а й враховують національні, культурні, моральні традиції народу. Функціонуюча національна банківська система в Україні перебуває в процесі розвитку і безумовно потребує подальшого вдосконалення.

Пристаючи до характеристики банківської системи, перш за все варто дати опис поняття «банківська система», яке є одним із ключових в банківській справі, оскільки банківські установи функціонують в ринковій економіці не ізольовано, а знаходяться у відносинах і зв'язках один з другим. В сучасних умовах банки являють собою не просто сукупність однотипних установ, а дійсно банківську систему, яка складається із певних елементів, з певними відношеннями і зв'язками, утворюючи єдине ціле.

У теоретичному плані з'ясування поняття «банківська система» дає можливість окреслити те зовнішнє середовище, у якому знаходиться конкретний банк, виявити його залежність від цього середовища і можливості їхнього взаємного впливу.

Поняття «система» широко використовується сучасною наукою. Терміном «система» охоплюють не тільки вчені філософи, економісти, юристи, але й організатори виробництва, фахівці банківської справи.

Слово «система» походить від грецького «systema» і перекладається як ціле, що складається із частин; значна кількість закономірно пов'язаних один з одним елементів (предметів, явищ, поглядів, знань тощо), що становить певне цілісне утворення, єдність. За своїм змістом термін «система» об'ємне поняття. В одному випадку це не просто певний порядок у розташуванні і зв'язку частин будь-чого, а й певне ціле, яке являє собою єдність закономірно розташованих і взаємопов'язаних частин. У другому – це сукупність організацій однорідних за своїми завданнями, або установ, що об'єднані в одне ціле [1, с.717].

Виходячи з цього можна стверджувати, що будь-яка система характеризується стійкими зв'язками елементів, які входять до неї. Саме поняття «система» означає також відносно високу інтеграцію виділеної групи елементів.

Відносини в сфері банківської діяльності, як зазначає О. П. Орлюк, також можуть вміщуватись в поняття «система» [2, с. 32]. Банківська система не є випадковим різноманіттям, випадковою сукупністю елементів, усі банки в сукупності є системою. Саме в системі окремі елементи виконують функції орієнтовані на досягнення певних загальних цілей. Специфіка банківської системи визначається її складовими елементами і відносинами, що виникають між ними.

Оскільки банківська система виступає як об'єкт державного керування, необхідно досить чітко усвідомити, що до неї входить, з яких елементів вона складається. Варто зазначити, що загальноприйнятого визначення поняття «банківська система» у вітчизняній економічній літературі немає. Так, в Банківській енциклопедії банківська система визначається як «сукупність різних видів банків і банківських інститутів, з допомогою яких здійснюється мобілізація коштів, надаються клієнтурі кредити та різноманітні послуги щодо прийому вкладів і наданих кредитів. Ця система є внутрішньо організованою, має загальну мету і завдання» [3, с. 190]. В Енциклопедії банківської справи України банківська система визначається як «сукупність різноманітних видів банків та банківських установ у їх взаємозв'язку, складова частина кредитної системи України» [3, с. 56].

Деякі інші науковці банківську систему України визначають як «внутрішньо-організовану, взаємопов'язану, об'єднану загальною метою сукупність банківських та фінансово-кредитних установ, що утворені і діють на основі Конституції та законів України» [4, с. 56]. Це визначення виходить з того, що в банківську систему входять власне не тільки банки, а інші фінансово-кредитні установи. Хоча це дискусійне питання, оскільки є самостійні поняття «банківська система» і «кредитно-фінансова система». Кредитно-фінансова система більш широке поняття ніж банківська система. Вона включає, крім останньої, всі небанківські установи [5, с. 96]. Отже, банки можуть входити до кредитної системи, але будь-які кредитні установи (ломбарди, довірчі товариства, кредитні спілки, фінансові, страхові компанії і т.п.), що виконують окремі банківські операції не є власне банками і не можуть (як зазначає Т. П. Остапишин і позицію якої доцільно підтримати) розглядатися як складові банківської системи країни [6, с. 4].

На наш погляд, поняття «банківська система» слід розглядати у вузькому і широкому розумінні. Банківська система у вузькому розумінні становить сукупність різних за організаційно-правовою формою та спеціалізацією банківських установ, взаємопов'язаних, об'єднаних загальною метою та функціями, основою діяльності яких є акумулювання та розміщення коштів на основі повернення, платності і строковості, при постійному банківському контролі і нагляді за їх діяльністю з боку державних органів.

Елементи банківської системи України як основи її побудови визначені в законодавстві, що суттєво полегшує вирішення питання про критерій віднесення тих або інших формувань до цієї системи. Елементний склад банківської системи, закріплений у ст. 4 Закону України «Про банки і банківську діяльність» представляється логічним, оскільки в цьому випадку банківська система містить у собі Національний банк, інші банки, а також філії іноземних банків створені і діючі на території України. З визначення випливає, що до елементів банківської системи відносяться не тільки банки та філії іноземних банків, що виконують банківські операції, а й органи, що регулюють і контролюють цю діяльність.

Однак, визначення банківської системи зазначене в ст. 4 Закону України «Про банки і банківську діяльність», яке зводиться до перерахування тільки банківських установ, що є елементами банківської системи, на наш погляд, є занадто вузьким. Більш вдалим є широкий підхід, що припускає віднесення до системи не тільки тих утворень, що здійснюють визначений вид діяльності, але й організацій, що складають інфраструктуру цієї діяльності, забезпечують основну функцію системи.

У науковому плані є всі підстави виходити з широкого поняття банківської системи, оскільки це дозволить реально оцінювати стан справ і виробляти форми взаємодії всіх елементів. Подібний погляд щодо складу банківської системи здобуває все більше прихильників. Так, О. П. Орлюк наголошує на недоцільності визначення банківської системи виключно як сукупності кредитно-фінансових інститутів, які діють на території певної держави. Це значно складніший механізм, який включає ряд взаємопов'язаних елементів, у тому числі сукупність банківських установ, інфраструктуру, законодавство, банківський ринок тощо [7, с. 18]. Прихильниками цієї точки зору є і ряд російських науковців. Зокрема, С. А. Голубев, О. І. Лаврушин, А. К. Алілова [8, с. 38-39].

Виходячи з цього банківська система, не може обмежуватися наявністю одних тільки банківських установ, безпосередньо виконуючих функції з обслуговування юридичних і фізичних осіб. До елементів банківської системи варто віднести і ряд інших компонентів. Йдеться про те, що організаційна структура банківської системи ринкового

типу має включати також мережу допоміжних організацій, які забезпечують нормальну діяльність банківських установ, сприяючи функціонуванню складного механізму взаємозв'язків банків з юридичними і фізичними особами.

У банківській системі в інституціональному плані можна виділити банківські об'єднання до числа яких відносяться: банківські корпорації, банківські холдингові групи, фінансові холдингові групи, що можуть створюватися банками за узгодженням з Національним банком України. Такі об'єднання створюються для спільного здійснення банківських операцій [9].

В банківську систему, на погляд фахівців, варто включити і створювані банками некомерційні об'єднання, що не мають права займатися банківською чи підприємницькою діяльністю, але які відіграють важливу організуючу роль у банківській системі [8, с. 62-63]. До них згідно зі ст. 13 Закону України «Про банки і банківську діяльність» відносяться союзи й асоціації, створювані банками. Ці об'єднання створюються для захисту та представлення інтересів своїх членів, розвитку міжрегіональних та міжнародних зв'язків, забезпечення наукового та інформаційного обміну і професійних інтересів, розробки рекомендацій щодо банківської діяльності та рішення спільних задач. У нашій країні в 1990р. створена Асоціація українських банків (АБУ) як всеукраїнська недержавна, добровільна, некомерційна організація. АБУ об'єднує діючі в Україні комерційні банки та представляє їх інтереси у відносинах із НБУ та органами влади, іншими державними і недержавними установами та організаціями [10, с. 112].

Без розглянутих елементів інфраструктури нормальне функціонування банків в умовах ринку неможливе. Тому необхідність інтегрування їх до банківської системи об'єктивно впливає з потреб всебічного регулювання діяльності банківських установ, включаючи також діяльність допоміжних організацій в інтересах розвитку всієї банківської системи відповідно до потреб суб'єктів економічних відносин, яких вона обслуговує.

Таким чином, елементний склад банківської системи не обмежується лише банківськими установами, які безпосередньо здійснюють банківські операції. На рівні з ними він включає також банківську інфраструктуру, банківське законодавство, банківський ринок, некомерційні об'єднання, які забезпечують нормальне функціонування банківської системи загалом (рис. 1).

Банківська система виступає як керована система. Центральний банк, проводячи незалежну грошово-кредитну політику підлеглий, як правило, парламенту або виконавчій владі. Комерційні банки, будучи юридичними особами, функціонують на базі загального і спеціального банківського законодавства, їхня діяльність регулюється економічними нормативами, установлюваними центральним банком, що здійснює контроль і нагляд за ними [9].

Хоча банківська система як організаційна структура відіграє важливу роль в країні, але вона не може існувати автономно, оскільки вона є складовою більш широкої системи – економічної. Таким чином без сильної економіки неможливо мати сильні банки, і навпаки: для розвитку економіки необхідна кредитна та інвестиційна підтримка банків.

Проте не менш важливим є і територіальна концентрація банківських установ в країні та її вплив на банківську та економічну систему загалом.

Висновки. Здійснивши критичний аналіз наукової літератури вітчизняних та зарубіжних вчених виокремлено три підходи до поняття «банківська система»: інституційний, функціональний та системний підходи.

Рис. 1. Складові елементи банківської системи та її інфраструктури

З інституційної точки зору банківська система виступає як «сукупність універсальних і спеціалізованих банків та емісійних банків», «сукупність банківських і небанківських фінансових установ, що виконують окремі банківські операції», «сукупність взаємопов'язаних фінансово-кредитних установ (банків)».

Системний підхід дозволяє трактувати дефініцію «банківська система», як ключову динамічну складову фінансової системи, що історично формується під впливом зовнішніх і внутрішніх процесів, які відбуваються в країні, є цілісною сукупністю усіх банків країни, які взаємодіють між собою.

З точки зору функціонального призначення, банківська система, розглядається як сукупність банківських установ, специфіка взаємодії між якими створює самостійну економічну структуру (рівні) з метою забезпечення та регулювання процесів формування і використання фінансових ресурсів, необхідних для потреб розвитку економіки.

Проводячи дослідження стосовно категорії «банківської інфраструктура», визначення її ролі та місця в ринковій економіці, можна зробити висновок про те, що зміст інфраструктури визначається внутрішньою економічною єдністю всіх її елементів і певним функціональним призначенням. У неї входять різного роду підприємства, агентства та служби, які забезпечують життєдіяльність банків. Банківська інфраструктура включає інформаційне, методичне, наукове, кадрове забезпечення, що забезпечують, регулюють та створюють умови для нормального, безперебійного, багаторівневого функціонування та взаємодії його суб'єктів стосовно купівлі-продажу банківських продуктів.

Список використаних джерел

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови. 170 000 слів / ред. В. Т. Бусел. – К. – Ірпінь: Перун, 2002. – 1440 с.
2. Орлюк О. П. Банківська система України: Правові засади організації / О. П. Орлюк. – К.: Юрінком Інтер, 2010. – 240 с.
3. Енциклопедія банківської справи України. – К.: Ін Юре, 2010. – 680 с.
4. Банківське право України: Навч. посіб. / За заг. ред. проф. А. О. Селіванова. – К.: Ін Юре, 2011. – 384 с.
5. Вступ до банківської справи // Під ред. проф. М. І. Савлука. – К.: Лібра. – 2012. – 344 с.
6. Остапишин Т. П. Основи банківської справи: Курс лекцій / Т. П. Остапишин. – К.: МАУП, 2009. – 112 с.
7. Орлюк О. П. Правові проблеми організації та діяльності банківської системи України. Автореф. дис. на здоб. наук. ст. докт. юрид. наук. / О. П. Орлюк. – Х., 2010. – 39 с.
8. Голубев С. А. Роль Центрального банка в регулировании банковской системы страны / С. А. Голубев. – М.: Юстицинформ, 2009. – 192 с.
9. Прилуцький О. В. Організаційно-правові засади діяльності комерційних банків в Україні. Автореф. дис. на здоб. наук. ст. кандид. юрид. наук. / О. В. Прилуцький. – К., 2007. – 191 с.
10. Сугоняко О. АУБ: практика втілення місії / О. Сугоняко // Вісн. Нац. банку України. – 2009. – № 5. – 112 с.

Качан К. И. Теоретико-концептуальные основы банковской системы

Рассмотрены основные теоретические подходы к определению понятия «банковская система». Осуществлено критическую оценку по данной научной дефиниции, а также обоснованно авторский подход к этой экономической категории. Проанализированы составляющие элементы банковской системы и ее инфраструктуры. Выделены три подхода к понятию «банковская система»: институциональный, функциональный и системный.

Ключевые слова: *банковская система, кредитно-финансовая система, банковская инфраструктура, банковские корпорации, банковское законодательство, банковский рынок.*

Katchan H. I. Theoretical and conceptual foundations of the banking system

The main theoretical approaches to the definition of the concept «banking system» are considered. Critical evaluation on this scientific definition is carried out, and also author's approach to this economic category is substantiated. The constituent elements of a banking system and its infrastructure are analysed. Three approaches to the concept «banking system» are highlighted: institutional, functional and system.

Key words: *banking system, monetary system, banking infrastructure, banking corporations, banking law, banking market.*

